

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ КИЇВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ СЕРВІСУ ТА ДИЗАЙНУ

Регіональна своєрідність української вишивки

(на основі колекції
Музею вишивки Білоцерківського
фахового коледжу сервісу та дизайну)

Олена Гріщенко
Людмила Лемешко

М. БІЛА ЦЕРКВА

Олена Гріщенко, Людмила Лемешко. Регіональна своєрідність української вишивки (на основі колекції Музею вишивки Білоцерківського фахового коледжу сервісу та дизайну). Творчо-дослідницький проєкт. Біла Церква : БФКСД, 2025. 16 с.

Творчо-дослідницький проєкт «Регіональна своєрідність української вишивки (на основі колекції Музею вишивки Білоцерківського фахового коледжу сервісу та дизайну)» містить фактичний документальний матеріал про вишиті майстрами та здобувачами освіти коледжу рушники різних регіонів України, зібраних в «Музеї української вишивки» Білоцерківського фахового коледжу сервісу та дизайну протягом 65 років існування закладу.

Проєкт містить короткий вступ про витоки вишивки. значення вишивки для українського народу та коротку історію становлення української вишивки як національного коду українців.

Досліджуючи вишивку рушників музею, зроблено систематику по стильовому поділу за регіонами України.

Творчо-дослідницький проєкт містить фотографії експонатів-рушників музею, за якими можна переглянути орнаменти та кольори, не відвідуючи музей.

<https://drive.google.com/file/d/16Li-3WNSmH2R7fULUO2ewp1g7RK6feuC/view?usp=sharing>

**Збірка рушників
Музею Української вишивки БФКСД**

Регіональна своєрідність української вишивки (на основі колекції Музею вишивки БФКСД)

Колекція Музею вишивки БФКСД включає експонати, що є результатом творчо-пошукової діяльності учнів і студентів під керівництвом викладачів та майстрів виробничого навчання. Вишиті рушники, серветки та традиційний стрій відображають етнографічне різноманіття української вишивки, формуючи унікальну збірку, яка відіграє важливу роль у збереженні культурної спадщини українського народу та слугує потужним засобом національно-патріотичного виховання студентської молоді, адже через символику, орнаменти та історичні мотиви передає цінності свободи, стійкості й єдності. Залучення молоді до відтворення та популяризації народного мистецтва не лише зберігає культурні традиції, а й сприяє вихованню свідомих громадян, готових захищати свою країну та підтримувати її духовний фронт.

Ніхто не може напевно сказати, де і як зародилося мистецтво вишивання, кому першому спало на думку перенести на тканину за допомогою ниток бачення світу. Через недовговічність ниток і тканин збереглися тільки зразки народної вишивки, датовані кінцем XVIII – початком XIX століття.

За даними археологів, літописців і мандрівників, основи мистецтва вишивання сягають глибокої давнини. Елементи українського орнаменту можна побачити в розписі посуду трипільських племен, а за свідченням Геродота, скіфи (мешканці причорноморських степів) прикрашали вишивкою свій одяг. [4]

Мистецтво художньої вишивки існувало і за часів Київської Русі. Сестра Володимира Мономаха Анна – організувала у Києві, в Андріївському монастирі, школу де молоді дівчата вчилися вишивати золотом і сріблом.

Італійський мандрівник Жільбер де Лануа, який перебував у 1412 та 1421 роках на території сучасної України, згадував, що рукавиці й шапки тутешнього люду оздоблювали вишивкою. [1, с. 33-40]

У процесі розвитку і взаємодії з іншими народами, вишивка набула різноманітності технік і мотивів, залишаючись самобутньою. Український народ створював свій унікальний стиль, постійно його вдосконалюючи.

За часів натурального господарства у кожній родині самостійно виробляли все необхідне для життя. Зокрема ткали полотно і самі шили з нього одяг, прикрашали його вишивкою. Займалися вишиванням у вільний час зимовими та осінніми вечорами, у години відпочинку.

Вишивали практично всі елементи одягу: сорочки, плахти, кептари, головні убори. Вишивку застосовували для оздоблення не тільки одягу, а й постільної білизни, рушників, скатертин, серветок.

Готуючись вийти заміж, кожна дівчина, як правило, повинна була мати багато різних вишиванок. Більш заможні дівчата готували собі 50, 80, а іноді й 100 сорочок. Менш заможні дівчата вдягалися в сорочки з грубого

полотна, але за оздобленням їх одяг нічим не поступався. Дівчата змагалися між собою в доборі візерунку, у композиціях елементу орнаменту, в майстерності вишивання. [2;3]

У XIX столітті мистецтво вишивання вийшло за межі домашньої творчості. З'явилися артілі та невеликі об'єднання вишивальниць. Вишивка стала промислом.

У XX столітті народна вишивка стала предметом досліджень. З'явилися музеї народної творчості у яких етнографи збирають унікальні колекції зразків художньої вишивки.

Зараз на території України відомо понад 150 видів і способів вишивання. Сучасні народні майстри та професійні художники, працюють над відродженням, розвитком, популяризацією та вдосконаленням народної вишивки.

Орнаментальні мотиви українських вишиванок сягають своїм корінням у місцеву флору та фауну, в історичну традицію. За мотивами орнаментів вишивки поділяють на три групи: геометричні (абстрактні), рослинні, зооморфні (тваринні).

Народна художня вишивка України при своїй єдиній стильовій основі дуже різноманітна. В кожній області вона має свої відмінності.

Слобожанщина

Харківська область

Вирізняє Харківщину від інших регіонів те, що орнаменти вишивок виконували саме грубою ниткою – для створення своєрідної рельєфності. Характерний для Харківщини мотив вишивки – «Дерево життя». Під мотивом «Дерева» знаходився або зигзагоподібний орнамент (меандр), що символізував підземну воду, або квіти, перевернуті голівками донизу, котрі символізували підземний світ.

Луганська область

Відомо, що вишивка східного регіону має переважно рослинні орнаменти. Особливістю луганських вишивок є поліхромні візерунки, виконані хрестиком, грубою ниткою, завдяки чому створюється враження рельєфності. Традиційним є поєднання різних за фактурою ниток, що також додає рельєфності візерунку. Тут здавна вишивали хрестом і гладдю. Вміння вишивати на Луганщині передавалось із покоління в покоління. Цікаво, що народному ремеслу навчали дівчаток вже дошкільного віку. Бо, за традицією, на день сватання у юнки мало бути не менше 12-ти вишитих рушників.

Донецька область

Гама кольорів тепла вирізняє донецьку вишивку від інших. В ній багато сонця. В ній більше червоного, ніж чорного. Орнаменти яскраві, чорно-червоні на світлому (білому) тлі. Якщо були рослинні мотиви – то це пишні квіти, цілі букети і дерева. Зображали й птахів. (На весільних рушниках, наприклад, птахи сприймаються як елемент чарівності, казковості). На Донеччині вишивали різними техніками, окрім хіба що яворівки і низинки. Кольори ниток, якими вишивали – традиційно червоний, чорний і білий (рис.1).

Рис.1. Рушники з орнаментом Донеччини

Наддніпрянщина

Полтавська область

Для Полтавської вишивки характерна ніжна кольорова гама, пастельні тони. Найчастіше це вишиття білим по білому геометричних орнаментів (у народі асоціювалось із морозними візерунками), а також поєднання їх з рослинними. Щоб підсилити ефект – додавали нитки попелястих кольорів. Кажуть, саме полтавська вишивка є найскладнішою зі всіх українських. «Рідною» для полтавчанок здавна була техніка лічильна гладь (лиштва). Наприклад, жіночу полтавську вишиванку можна впізнати за дуже багатим, складним, та водночас ніжним за кольорами, «тонким» оздобленням рукавів (рис.2).

Рис.2. Рушники з орнаментом Полтавщини

Черкаська область

Черкащина – це дуже красива витончена вишивка, яка потребувала неабиякого вміння та великих затрат часу. Дрібні стібки утворювали складний переважно геометричний візерунок. Відмінним від решти регіонів тут було горизонтальне розміщення узорних ліній на рукавах жіночих сорочок. Свою особливу вишивку мало відоме село Суботів. Тут любили золотисті відтінки: від жовтого до вишневого. У південних районах Черкащини вишивали основним білим із дрібним вкрапленням червоного та чорного кольорів (рис.3).

Рис.3. Рушники з орнаментом Черкащини

Дніпропетровська область

Стародавніми класичними техніками на Дніпропетровщині було вишиття низзю та ажурними мережками. Вишивки хрестиком здебільшого геометричні, а також рослинні, що набули геометричного характеру. Дослідники, які розглядали найстаріші колекції вишивок Дніпропетровського краю, відзначали, що такого розмаїття ромбів, хрестів, косих хрестів, свастик, зірок, трикутників, квадратів, їх поєднання, вписування одних елементів в другі..., важко собі уявити (рис.4).

Рис.4. Рушники з орнаментом Дніпропетровщини

Кіровоградська область

На старовинних вишивках Кіровоградщини збереглася символіка ранніх землеробів. Образ Великої богині, якій поклонялись трипільці. Зображалась у вигляді пташки і світового дерева. Також зустрічались такі цікаві символи як двоголовий орел – відображає чоловічу та жіночу сутність одночасно (звідси взяли для себе його росіяни). Пізніше поширеними були пиші різнобарвні рослинно-геометризовані орнаментальні мотиви з вазонами, квітами, листям, бутонами. Оригінальним був шов під назвою «солов'їні вічка», коли на полотні виколувались дірочки (рис.5).

Рис.5. Рушники з орнаментом Кіровоградщини

Запоріжжя

Запорізька область

Відомою на всю Україну була чоловіча так звана чумацька сорочка – з широкими рукавами, де вишивкою оздоблювався лише комір. (Цікаво, що такий рукав служив своєрідним прапором для подачі сигналу при переправі через дніпровські пороги). Чумацькі сорочки завжди добірно вишивалися. Комір здебільшого — листвою, пазуха — вирізуванням, а рукава вирізуванням з листвою. У Запорізькій області використовували всі основні геометричні фігури та їхні поєднання: кола (символи сонця) в середині яких розміщуються розетки, складені з ромбів; ромби можуть бути однією фігурою та поділені на частини, також з крапками посередині.

Причорномор'я та Таврія

Херсонська область

Вишивкам Херсонщини притаманний рослинно-квітковий орнамент. Він почав з'являтися на жіночих та чоловічих сорочках ще з середини XIX століття. Одна з найпоширеніших ідеограм – “Світове дерево”, це образ прародительки –

Матері-Землі. Частими були також символічні зображення тварин: зозулі, півня, коня та оленя. Старовинні херсонські сорочки часто вишивали чорними нитками. Побутувала на Херсонщині й вишивка білим по білому.

Миколаївська область

Жіночі сорочки цього регіону України були особливими. Їх вирізняли чотирикутний виріз довкола шиї та вільні, без зборок у зап'ясті рукави. Сильно стилізовані рослинні мотиви. Це сосонки, дубове листя і шишки хмелю, різноманітні квіти та квітучі гілки. Цікаво, що такий елемент як лінія, що використовувався як розмежувальний компонент вишивки був символом землі або межі між добром і злом. Не менш популярними були зооморфні мотиви (рис.6).

Рис.6. Рушники з орнаментом Миколаївщини

Одеська область

На одеську вишивку мали вплив східноподільський, молдовський та румунський способи декорування. Поширеними тут були чорні геометричні мотиви. Уставкова вишивка у вигляді композицій з 2 чи 3 рядів, доповнених жовтими або червоними смугами. Часто використовувались мотиви церковної корони, хреста та двоголового орла. Одеська вишиванка кольорова. Загалом багатство барв українських сорочок збільшується з півночі на південь.

АР Крим

Кримські татарки теж любили вишивати. Природно, що їхня вишивка відрізняється від більшості типових на материковій Україні. Важливими тут є контрасти (які можна побачити й на народному верхньому одязі). Вони часто використовують квітчасті орнаменти з ніжними кольорами, правильно підбираючи кожну квітку. Головні знаки, використовувані майстрами тут такі: жіночий знак – вигнута гілка (егрі дал) – означає мінливість, динамічність, розвиток. Чоловічий – родове дерево – надійність, стійкість та сила. Гвоздика

– літня людина. Тюльпани символізують молодих хлопчаків, а рози – жінок. Є також символ «марам», який досить часто зустрічається на вишивці і орнаментах, особливо головних покривалах і поясах з широкої вовняної тканини (учк'урах) – це «дерево життя».

Полісся

Чернігівська область

Для цього краю характерні білі вишивки. Геометричний або рослинний орнамент вишивається білими нитками або ж із украленням червоного і чорного. Виконується дуже дрібними стібками, що нагадує бісерні вишивки, характерні для чернігівських сорочок. Використовувалися дуже тонкі нитки, що вимагало від рукодільниць надзвичайної майстерності. Щоб підсилити загальну виразність вишивки, в ній використовували два або більше типів швів: наприклад, прозорі із гладдю. Дуже популярною була й ажурна вишивка.

Житомирська область

Техніки, які тут використовували найчастіше – це занизування та дрібний хрестик. З кольорів – поєднання синього із червоним та чорним. З геометричних фігур найпоширенішими були хрести, ромби, круги, зигзаги та особливо розетки. Ці фігури мали глибоке символічне значення, а оздоблена ними сорочка мала захищати господаря від негативного впливу. Та не менш популярні на Житомирщині квітково-рослинні орнаменти: найдавніші – барвінок і берізка, далі хміль, виноград, ружки, яблучка, листочки, які зустрічались й на інших предметах народної творчості (наприклад, писанках) (рис.7).

Рис.7. Рушники з орнаментом Житомирщини

Поділля

Вінницька область

Велике багатство технік вишивання характерно для Вінницької області: низь, хрестик, вишивка штапівкою, настилання, верхошов (верхоплут), зерновий

вивід, вирізування; різноманітні види чорних, білих і кольорових мережок. Більшість автентичних сорочок Вінниччини оброблені саме низинкою. Поряд з основними швами застосовуються і допоміжні – вишивка штапівкою, шов «уперед голкою», контурні шви, якими обрамляють і з'єднують окремі елементи композиції. Темно-вишнева та червоно-чорна гама, де домінував чорний. Ритмічне чергування двох кольорів у квадратах. Улюбленим був колір стиглого жита у поєднанні із чорним. Додавали також невеликі зелені і жовті елементи (рис.8).

Рис.8. Рушники з орнаментом Вінниччини

Хмельницька область

В орнаментах подільських вишивок переважає один колір – чорний з великим або меншим украленням червоного, синього, жовтого або зеленого. Найпоширеніші одноколірні (червоні і чорні) вишиванки, рідше – дво- і триколірні. Для Хмельниччини характерною була техніка вирізування. Геометричний орнамент із простих прямих, скісних, ламаних, зубчатих ліній. Строго геометрична низь (рис.9).

Рис.9. Рушники з орнаментом Хмельниччини

Буковина

Чернівецька область

Найдавніші зразки вишивок, знайдені у цьому краї, були виконані одним кольором. Зооморфні мотиви вишивали білою гладдю чи дрібним хрестом, штаповкою, крученим швом. Використовували навіть срібні та золоті нитки, бісер, шовк, вовна, металеві блискітки. Характерна вишивка Заставнівського району – це поперечні смуги (2-7) дрібних геометричних елементів. Поширені жовті та світло-зелені кольори. У Кіцманському районі вишивали досить великі рослинні візерунки, зокрема букети руж; зустрічалися також птахи (рис.10).

Рис.10. Рушники з орнаментом Буковини

Галичина

Тернопільська область

У більшості районів Тернопільщини майстрині віддавали перевагу геометричним узорам. Насичені темні кольори. Особливо на Борщівщині – регіоні, який прославився на весь світ саме своїми унікальними вишиванками. Це зашиті повністю рукави із сильним переважанням чорного кольору (що символізує трагічні сторінки історії краю), також поздовжні косі смуги з повторюваними елементами. Також мотив калини – один з улюблених на Тернопільщині. Ягідні гілочки часто зображали між двома пташками. Типовою тут була вишивка вовняними нитками. Тернопільські візерунки чіткі, контрастні, з об'ємними елементами (рис.11).

Рис.11. Рушники з орнаментом Галичини

Львівська область

Львівська вишивка має свою особливість: білий простір між елементами малюнка, завдяки чому сорочка виглядає прозорою і легкою. Львівські вишивки, виконані переважно хрестиком та стебнівкою, нагадують тонке мереживо. Дрібна павутинка квіток чорного кольору, поєднаного із червоним, жовтим, зеленим та синім. Яворівський район мав свою унікальну техніку: дрібні елементи складали з окремих фігурок: сосонок, клинців, кривульок..., вишитих різнобарвними нитками: блакитною, синьою, зеленою. У жіночих сорочках вишивали манжети рукавів та самі рукави, на грудях робили невеличкий виріз (рис.12).

Рис.12. Рушники з орнаментом Львівщини

Гуцульщина

Івано-Франківська область

Вишивки Івано-Франківщини прикрашають чіткі геометричні фігури, які часто з'єднуються в одну широку лінію, утворюючи динамічний орнамент. Старовинними місцевими техніками є “колення” і “кручення”, які є досить складними у виконанні. На Івано-Франківщині завжди пишно декорували рукави. На одній сорочці поєднували багато технік вишивання: від “білих по білому” до “писаних” – суцільно “замальованих” нитками елементів. Особливими є вишивки села Космач. Яскраві жіночі сорочки з горизонтальними уставками, на яких переважає красива осіння гама. А от снятинські сорочки славились “рукавами-червонянками”, вишитими бавовняними нитками. Цікавими були покутські вишиванки. Чого варті лише місцеві назви візерунків: кучері звідаті, чубаті, вусаті цілі, клинчасті головочки, зерняткові, чубаті, черковці, слинкові (рис 13)...

Рис.13. Рушники з орнаментом Гуцульщини

Волинь

Волинська область

Волинська вишивка проста та вишукана водночас. Для цього краю характерним є ритмічне повторення різних геометричних фігур: зірок, ромбів, ламаних ліній. Дрібні елементи, що вписувались один в одний, переплітаючись, утворювали гармонійний візерунок. З усіх кольорів переважав червоний, також вишивали синім і чорним. Суто західноволинським прийомом було розміщення вузької смужки вишивки на згині рукава при манжеті. Крім хрестика, поширеним було занизування – дуже давня техніка, що імітує човникове ткацтво, створюючи чіткі та прості композиції.

Закарпаття

Закарпатська область

Закарпатська вишивка – це дуже різнобарвна та густа вишивка – традиційними тут були більше десятка кольорів. Чи не кожне село тут мало свою «улюблену» гаму: від чорно-фіолетової та вишневої до зелено-голубої. Якщо червоний поєднувався з чорним – при цьому один колір обов'язково виділявся. Найпоширеніші техніки: низинка, кучерявий стіб, пряма та коса гладь... Основні фігури – ромб, який прикрашався іншими елементами – і так звані кривульки (зигзаг). Найдавніша закарпатська вишивка – це геометричні форми, та вже у ХХ столітті сюди проникають рослинні мотиви (рис.14).

Рис.14. Рушники з орнаментом Закарпаття

Київщина

Київська область

На Київщині вишивали дрібні геометричні та рослинні мотиви: зірки, квіти, виноградні грона. Для жіночих сорочок обирали червоні, жовті, сині кольори, підкреслені чорним. Київська вишивка була контрастною – на білому полотні рясніли насичені кольори червоно-чорних узорів. Ажурні мережки використовували і на жіночих і чоловічих сорочках. З часом більш поширеними ставали квіткові орнаменти. Ними прикрашали навіть чоловічі вишиванки, що виглядало як масивна нагрудна прикраса. Цікавою технікою володіли майстрині Іванківського району: візерунок, яким вишивали сорочку, спершу малювався на полотні, потім контур обводився чорною ниткою, а далі зашивався іншими кольорами (рис.15).

Рис.15. Рушники з орнаментом Київщини

Використана література:

1. Гасюк О. О., Степан М. Г. Художнє вишивання: альбом. – 4-те вид., стереотип. Київ : Вища школа, 1986. 247 с.
2. Кара-Васильєва Т., Ваволокіна А. Українська народна вишивка. – Київ : Либідь, 1996. 304 с.
3. Кара-Васильєва Т. В. Історія української вишивки. Київ : Мистецтво, 2008. 256 с.
4. Наніашвілі І. М. Українська вишивка. Вишиваємо хрестиком та гладдю: рушники, вишиванки, обереги. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2012. 190 с.
5. Чумарна М. Код української вишивки. Львів : Апріорі, 2008. 192 с.